

شیلات ایران از شرکت تا سازمان

افشین عادللی

اشاره: قانون تأسیس سازمان شیلات ایران در مورخه ۱۳۸۳/۳/۲۳ به وزارت جهاد کشاورزی ابلاغ و متن کامل آن در شماره گذشته ۷۰ هفته نامه برنامه درج شد. گزارشی که پیش رو دارید مروری بر وضعیت گذشته شرکت سهامی شیلات ایران و وضعیت حال حاضر آن است که مبتنی بر دیدگاه‌های کارشناسی و توجهی در جهت بهبود هم‌اندیشی، درخصوص ساختار اصلاحی تکلیف شده از سوی قانون فوق است که به استناد ماده ۴ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به منظور ساماندهی شرکت‌های دولتی تصویب شده است.

در شمال، برای صید ماهی و تهیه محصولات مربوطه و ازدیاد نسل ماهی، ایجاد کارخانجات و هرگونه امور بازرگانی و معاملات مجاز مربوط به صنعت ماهی در حوزه دریای خزر. در جنوب، بهره‌برداری از محصولات دریایی خلیج فارس و دریای عمان، توزیع و فروش و مصرف و تبدیل محصولات مزبور در داخل کشور و یا صادرات آن به خارج از کشور. کوشش در جهت بهبود وضع اقتصادی و عمرانی و ایجاد شرکت‌های تعاونی صید و کمک به صیادان محلی در حدود قانون تأسیس شرکت شیلات ایران و سایر قوانین مصوب در امور شیلات شمال و جنوب. وظایف شرکت نیز در چارچوب اساسنامه به قرار

شدن شیلات ایران تدوین شد. در سال ۱۳۴۸ شیلات جنوب یک کشتی ۳۸۰۰ تنی به نام اروند و ۱۵ کشتی میگوگیر ۱۲۰ تنی به نام درگاهان خریداری و فعالیت کرد. در سال ۱۳۵۰ قانون تأسیس شرکت سهامی شیلات جنوب ایران به تصویب مجلس سنا رسید که وظایف این شرکت بهره‌برداری از محصولات دریایی جنوب، کوشش در بهبود وضع اقتصادی، عمرانی و درمانی ساکنین جنوب و کمک به صیادان تعریف شد و اعتبارات عمرانی مرتبط برای بهبود امور صید و بهره‌برداری از سوی سازمان برنامه تأمین می‌شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، شرکت شیلات جنوب از وزارت دفاع منگف و با ادغام در شرکت

نیوهوپ صید تراز کف را امتحان می‌کنند. در سال ۱۳۳۴ شرکت ماهیگیری ژاپنی به نام شرکت توسعه ماهیگیری جنوب تحقیق و مطالعه انجام می‌دهد که سازمان برنامه و بودجه در سال ۱۳۳۵ شرکت مختلطی را با شرکت ژاپنی به نام شرکت ماهیگیری خلیج فارس در آبادان تأسیس می‌کند و با احداث سردخانه در خرمشهر و استفاده از کشتی‌های استیجاری ژاپنی حدود یکسال به فعالیت خود ادامه می‌دهند، سپس سازمان برنامه و بودجه تمام سهام را خریده و تا سال ۱۳۳۹ به کار خود ادامه می‌دهد. در شهریور ۱۳۴۰ در اجرای قانون شیلات ایران و تقاضای وزارت دارایی، شرکت فوق با موافقت سازمان برنامه و بودجه و دولت به شیلات ایران منتقل می‌شود که

کلمه شیلات در نزد عموم به صورت مترادف با شرکتی که در زمینه فعالیت‌های صید و صیادی و آبروی پروری فعالیت می‌کند شناخته شده است. در صورتی که از نظر لغوی مشتق از واژه شیل و جمع عربی آن بوده که در زبان گیلکی به مفهوم سدی چوبی است که به منظور صید ماهی در عرض رودخانه‌ها ساخته می‌شده است و امروزه به عنوان روش صیدی مخرب محسوب می‌شود. اما لازم به اشاره است فعالیت‌های صیادی در سواحل شمالی و جنوبی کشور از گذشته‌های دور رواج داشته است. به طوری که از سال ۱۱۲۵ - ۹۰۷ هجری فعالیت صیادی در کرانه‌های جنوبی دریای خزر توسط بازرگانان و ماهیگیران روسیه تزاری و ساکنین سواحل جنوبی خزر رونق داشته

ذیل است:
- انجام فعالیت‌های تحقیقاتی در زمینه آبریان
- ایجاد صنعت مستقل با رعایت وظایف سایر وزارتخانه‌ها
- انجام اقدامات لازم به منظور تربیت نیروی متخصص، متعهد و کارآمد
- ارایه آموزش‌های ترویجی علوم و صنایع مختلف شیلاتی
- تأسیس، توسعه و نگهداری بنادر صیادی
- تکثیر ذخایر و منابع آبریان قابل مصرف
- آبری‌دار کردن اقتصادی آب‌های واقع در محدوده حاکمیت و مالکیت دولت جمهوری اسلامی ایران
- انجام اقدامات لازم برای حفاظت و حراست از منابع آبریان
- تمهیدات لازم برای افزایش توان صیادی، تأمین رفاه صیادان، بیمه شخصی، آلات و ادوات صیادی
- رشد و گسترش میزان صید
- اولویت دادن به ساکنان محروم سواحل
- سال ۱۳۷۴ قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبری جمهوری اسلامی ایران به تصویب مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان و در سال ۱۳۷۸ آیین‌نامه اجرایی آن به تصویب هیأت وزیران رسید. بعدها شرکت سهامی شیلات ایران شرکت‌های دیگری را در زیر مجموعه خود به وجود آورد. از جمله شرکت سهامی بازرگانی شیلات ایران با سرمایه اولیه ۱۰۰ میلیون ریال (مصوب مجمع عمومی مورخ

سهامی شیلات ایران (شمال) به حوزه معاونت امور دام وزارت کشاورزی و عمران روستایی ملحق شد. و بدین وسیله شرکت سهامی شیلات ایران توسط شورای انقلاب در تاریخ ۱۳۵۹/۱۲/۶ تشکیل شد. در سال ۱۳۶۱ بر اساس مصوبه شورای انقلاب دو شرکت شیلات شمال و جنوب با هم ادغام شدند و پست معاونت وزیر در امور شیلات و آبریان در وزارت کشاورزی ایجاد و در سال ۱۳۶۷ بر حسب موافقت حضرت امام خمینی (ره) با نظر رؤسای سه قوه، شرکت سهامی شیلات ایران به وزارت جهاد سازندگی ملحق شد.

با یک قرارداد با شرکت کوتبی به نام «گلف فیشریز» و اجاره دو کشتی ژاپنی به نام «تاسوتومارو» و «گاشی مارو» ماهیان کفزی را صید می‌کرد. در سال ۱۳۴۲ در اجرای تصویب‌نامه شماره ۵۲۸ مورخ خردادماه ۱۳۳۹ هیأت دولت، «شرکت سهامی شیلات جنوب» با سرمایه پانصد میلیون ریال با مشارکت وزارت دارایی، وزارت جنگ و شیر و خورشید سرخ و بانک تعاون کشاورزی تأسیس شد و تمام تأسیسات جنوب شامل کارخانه کنسرو ساردین و تن و سردخانه ۱۵۰ تنی بندرعباس و سردخانه ۱۸۰ تنی خرمشهر را تحویل گرفت. با تشکیل وزارت

است. قرارداد ماهیگیری مابین خوانین محلی و دولت روسیه صورت می‌گرفت، اولین قراردادهای موجود برای سال اول و دوم، سیصد و پانصد تومان بابت صید از کرانه‌های ایران بود که روس‌ها با خوانین محلی ترتیب دادند. در زمان محمدشاه قاجار در سال ۱۲۹۴ هجری جلوی اجاره‌های متفرقه توسط حکام محلی گرفته شد و اجاره‌بها به طور مستقیم توسط دولت گرفته می‌شد و اداره رودخانه‌های داخلی بر عهده وزارت دارایی آن زمان قرار گرفت. سرانجام در سال ۱۳۳۲ شیلات ملی اعلام و تحت عنوان شیلات ایران نامگذاری شد. قانون تأسیس شرکت شیلات در ۳۰ آبان ۱۳۳۵ از تصویب مجلس سنا گذشت و رودخانه‌ها از طرف وزارت دارایی به شرکت شیلات واگذار شد.

سازمان صرفاً در استان‌های ساحلی مجاز به ایجاد نمایندگی است و در عمل فعالیت‌های فعلی شرکت سهامی بازرگانی شیلات و حوزه صید ماهیان خاویاری به همراه امکانات، اموال، دارایی، تعهدات و نیروی انسانی به شرکت مادر تخصصی خدمات کشاورزی منتقل می‌شود

منابع طبیعی در دی ماه سال ۱۳۴۶ شیلات جنوب به آن وابسته و بعد از انحلال آن وزارتخانه، شیلات به وزارت کشاورزی ملحق شد. نخستین آیین‌نامه صید در دریای مازندران نیز در سال ۱۳۳۲ پس از ملی

منابع طبیعی در دی ماه سال ۱۳۴۶ شیلات جنوب به آن وابسته و بعد از انحلال آن وزارتخانه، شیلات به وزارت کشاورزی ملحق شد. نخستین آیین‌نامه صید در دریای مازندران نیز در سال ۱۳۳۲ پس از ملی

منابع طبیعی در دی ماه سال ۱۳۴۶ شیلات جنوب به آن وابسته و بعد از انحلال آن وزارتخانه، شیلات به وزارت کشاورزی ملحق شد. نخستین آیین‌نامه صید در دریای مازندران نیز در سال ۱۳۳۲ پس از ملی

در سواحل جنوبی کشور فعالیت جدی با درخواست دولت وقت از پروفیسور بلگوداز انستیتوی زیست‌شناسی کپنهاگ آغاز شد. به طوری که توسط او در سال‌های ۱۷ - ۱۳۱۶ ذخایر آبریان آب‌های جنوبی شناسایی و پیرو آن کارخانه کنسروسازی ساردین در بندرعباس ایجاد شد. در سال ۱۳۲۸ نیز دکتر پطرس دانمارکی گزارشی را از نواحی ساحلی و صیادی، تهیه و به دولت ارایه کرد. به طوری که اداره کارخانه کنسروسازی در دوره‌های مختلف تاریخ بر عهده وزارت صنایع و معادن و سازمان برنامه و بودجه و مؤسسات دیگر قرار گرفته است. در سال ۱۳۳۳ دو نفر از کارشناسان فائو به اسامی فیگر و هندریکسون با کشتی تحقیقاتی

۱۳۶۲/۵/۲۲) شرکت صنایع کیلکا با سرمایه اولیه ۱۰۰ میلیون ریال (مصوب ۱۳۶۸/۹/۲۶) و شرکت سهامی صید صنعتی با سرمایه اولیه ۳۰۰ میلیون ریال (مصوب ۱۳۶۲/۲/۸) که این شرکت‌ها سهامداران یکدیگر هستند و شرکت‌های دیگری از جمله شرکت جهاد دریا را نیز به وجود آورده‌اند.

شرکت سهامی شیلات ایران از طریق پرداخت حق‌العمل به شرکت بازرگانی شیلات ایران برداشت خویبار و ماهی خویباری از دریای خزر را انجام می‌دهد و تا پایان برنامه دوم توسعه با کسر ۲۰٪ از درآمدهای حاصله به صورت مالیات مابقی را به عنوان هزینه‌های پرسنلی و غیرپرسنلی شرکت به مصرف می‌رساند. اما در برنامه سوم توسعه به دلیل حمایت از صادرات، مالیات بر خویبار نیز معاف شد.

برای شرکت‌های صنایع کیلکا و صید صنعتی از سال ۱۳۷۴ ردیف بودجه مستقل در قانون بودجه پیش‌بینی شد. شرکت صید صنعتی که وظایف تصدی و بهره‌برداری از آب‌های جنوب را برای شیلات ایران انجام می‌داد در سال ۱۳۸۰ به عنوان بدهی دولت به سازمان تأمین اجتماعی و بازنشتی‌کننده واگذار شد و فعالیت‌های شرکت صنایع کیلکا نیز عملاً متوقف شد. به طوری که امروزه در عمل اکثریت قریب به اتفاق فعالیت‌های تصدی شیلات به بخش خصوصی واگذار شده است، و مابقی فعالیت‌هایی که امکان واگذاری داشته است نیز در قالب ماده ۸۸ قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت از سال ۱۳۸۳ در حال واگذاری است.

براساس آمار در سال ۱۳۵۲ شرکت سهامی شیلات ایران دارای ۴۷۱ نفر پرسنل بوده است که ۸۷/۴ درصد آن دبلیوم و زیر دبلیوم بوده‌اند که ۱۵۹۶ نفر کارگر و ماهیگیر دائمی و ۹۶۹ نفر فصلی نیز وجود داشته‌اند که در مجموع ۲۰۲۶ نفر بودند و ۴۰۰۰ نفر ماهیگیر عضو شرکت‌های تعاونی نیز در زیر بخش اشتغال داشته‌اند.

با افزایش وظیفه شرکت سهامی شیلات ایران از سال ۱۳۷۴ با قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران و در نتیجه توسعه تشکیلات استانی و افزایش حوزه فعالیت‌های حاکمیتی و نقض ساختار تشکیلاتی شرکتی با وظایف محوله و کاهش درآمدهای حاصله در نتیجه کاهش خویبار به عنوان یکی از گونه‌های در حال انقراض و در نهایت حدود ۸ هزار پرسنل موجب زیان شرکت و سیر نزولی مالی آن شده بود به طوری که در عرض ۲۱ سال گذشته ۲۲۱/۷ درآمدها رشد داشته است. اما براساس صورت‌های مالی شرکت از سال ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۱ سود و زیان واقعی به ترتیب ۲۴۰۹، ۹۱۰۵، ۱۵۰۷۳۸، ۱۵۰۷۳۸ (۹) و (۱۹۸/۹) میلیون ریال بوده است که به طور کلی روند نشان دهنده دورنمای مخاطره‌آمیز شرکت با توجه به کاهش ذخایر ماهیان خویباری و درآمدهای حاصله و افزایش هزینه‌های پرسنلی و اداری از طرف دیگر است که در جهت انجام امور حاکمیتی صورت گرفته و اهمیت توجه به اصلاح ساختار را خاطر نشان می‌ساخت در صورتی که در گذشته‌های دور یعنی از سال ۱۳۴۳ الی ۱۳۵۲ میزان کل پرداختی به پرسنل ۱۳۶۵ میلیون ریال و سرمایه‌گذاری ۴۸۸ میلیون ریال در دوره ۹ ساله فوق بوده است در عوض از سال ۱۳۶۸ تا سال ۱۳۸۱ در حدود ۴۴۰۰ میلیارد ریال سرمایه‌گذاری صورت گرفته که سهم سه سال آخر ۵۵٪ این دوره بوده است که خود نشان دهنده روند رشد سریع توسعه سرمایه‌گذاری در سنوات اخیر بوده است. به طوری که در ۱۳ سال گذشته سرمایه‌گذاری ۲۲/۲ درصد رشد داشته است.

اهمیت توسعه فعالیت‌های شیلاتی (آبی پروری) به خصوص در آب‌های داخلی، گسترش تشکیلات و فعالیت‌ها را با توجه به توسعه جهانی آن توجیه‌پذیر می‌ساخت. اما محافظت شیلات از ذخایر ماهیان خویباری که تنها منبع درآمد شیلات بود و برای

انجام امور حاکمیتی محوله هزینه می‌شد غیرمنطقی به نظر می‌رسد. به طوری که می‌توان مهم‌ترین هدف پیشنهاد لایحه اخیر سازمان شیلات ایران را به منظور کاهش مشکلات هزینه‌ای آن دانست. قانون فوق که با یک ماده واحد و ده تبصره در تاریخ ۱۳۰۲/۲/۲۸ توسط مجلس شورای اسلامی به تصویب رسیده است، وظایف حاکمیتی سازمان را مطابق قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۴/۶/۱۴ تعیین کرده است. بطور خلاصه براساس این قانون از ابتدای سال ۱۳۸۴ شرکت سهامی شیلات ایران و شرکت‌های وابسته منحل شده و وظایف حاکمیتی، اختیارات و تعهدات و امکانات، اموال و دارایی‌ها و نیروی انسانی مرتبط با این وظایف به سازمان منتقل می‌شود. سازمان صرفاً در استان‌های ساحلی مجاز به ایجاد نمایندگی است و در عمل فعالیت‌های فعلی شرکت سهامی بازرگانی شیلات و حوزه صید ماهیان خویباری به همراه امکانات، اموال، دارایی، تعهدات و نیروی انسانی به شرکت مادر تخصصی خدمات کشاورزی منتقل می‌شود. مقررات اداری مالی و استخدامی حاکم بر سازمان تابع مقررات خاص وزارت جهاد کشاورزی است و رئیس سازمان معاون وزیر جهاد کشاورزی خواهد بود و ظرف مدت شش ماه وزارت جهاد کشاورزی با هماهنگی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور مکلف است اساسنامه سازمان را تهیه و به تصویب هیأت وزیران برساند و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی نیز موظف است اعتبارات مورد نیاز سازمان را به طور جداگانه در قانون بودجه کل کشور منظور کند.

شرکت سهامی شیلات که به استناد مواد قانونی آیین‌نامه صید خود، بر حسب ضرورت یک واحد فنی و آزمایشگاهی را برای فعالیت‌های صید و کنترل فرآورده‌های شیلاتی به عنوان «انستیتو علمی ماهی‌شناسی» تشکیل داده بود. در سال ۱۳۴۵ با گسترش برنامه‌های تحقیقاتی در زمینه علوم و صنایع

مصرف سرانه آبیان در کشور در حال حاضر ۵ کیلوگرم است که با توجه به متوسط مصرف سرانه در جهان به میزان ۱۵/۷ کیلوگرم و ارزش‌های سلامتی آبیان و نیاز به توسعه صادرات غیرنفتی و ایجاد امنیت غذایی به اهمیت توسعه اقتصادی شیلات در کشور می‌افزاید

شرکت پیشین و ایجاد منابع مطمئن در درآمد عمومی دولت برای پرسنل زحمتکش شیلات کشور عایدات دیگری ندارد مگر آن که در فرصت ۶ ماهه کارشناسان و مسئولان دست‌اندرکار، وقت و دقت کافی برای ایجاد ساختاری مطلوب برای توسعه زیربخش شیلات و حفظ و بهره‌برداری مطلوب از منابع طبیعی را مد نظر

شیلاتی، این مرکز به «انستیتو ماهی‌شناسی صنعتی ایران» تبدیل شد. با تشکیل وزارت منابع طبیعی در سال ۱۳۴۶ این انستیتو به «انستیتو بررسی‌های علمی و صنعتی ماهی ایران» تغییر نام داد و از سال ۱۳۵۲ الی ۱۳۶۷ در قالب یک مؤسسه به عنوان سازمان تحقیقاتی شیلات ایران فعالیت کرد. از سال ۱۳۶۷ با

قرار دهند.

لازم به اشاره است که با توجه به ثبات صید در آب‌های جهانی و بالطبع ذخایر دریایی کشور ما و تبعات اجتماعی صید بی‌رویه توسعه آبی پروری در کانون توجه برنامه‌ریزان قرار گرفته است و عمده این فعالیت‌ها در استان‌های غیرساحلی صورت می‌گیرد. تشکیلات قابل تصور سازمانی که در آینده نزدیک شکل می‌گیرد در حوزه استان‌های شمالی به طور عمده فعالیت‌های حاکمیتی چون حفاظت از ذخایر و بازسازی ذخایر را در محدوده آب‌های دریای خزر انجام خواهد داد و بخش اعظم پرسنل این حوزه تعدیل یا در حوزه صید، فرآوری، فروش و صادرات ماهیان خویباری به شرکت مادر تخصصی خدمات کشاورزی منتقل می‌شود. در حوزه آب‌های جنوبی نیز تقویت یگان حفاظت از ذخایر و وظایف حاکمیتی مندرج در قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران اعمال خواهد شد، موضوع قابل اهمیت ساختار تشکیلاتی حوزه‌های غیرساحلی است که قانون تأسیس سازمان شیلات ایران به آن اشاره مستقیم ندارد. اما تبصره ۲ ذیل ماده ۲ قانون تشکیل وزارت جهاد سازندگی مصوب شش دی ماه سال ۱۳۷۹ مجلس شورای اسلامی درخصوص تجمیع مراکز اداری بخش کشاورزی در مراکز استان و شهرستان‌ها به آن اشاره دارد. حوزه ستادی سازمان نیز براساس بند «د» ماده ۲ قانون برنامه سوم توسعه به منظور رعایت اصل عدم تمرکز در توزیع وظایف ملی و استانی و محدود کردن وظایف و مأموریت‌های واحدهای ملی و ستادی به جنبه‌های اعمال حاکمیت، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی کلان و هدایت و نظارت خواهد پرداخت و حوزه ترویج در ستاد وزارتخانه تجمیع می‌شود. بنابراین در اصلاح وظایف و تشکیلات حوزه‌های عمل سازمان در زیر بخش شیلات می‌باید به منظور توانمندسازی نیروی انسانی و هماهنگی استان‌ها ضمن تدوین اساسنامه‌ای جامع با صدور مصوبه ویژه زمینه را برای جایجایی و تعدیل نیروها فراهم ساخت. امید است در راستای همت و هم‌اندیشی صاحب نظران، دست‌اندرکاران و کارشناسان و متخصصان، مجموعه‌ای منسجم برای هدایت سکان شیلات کشور به منظور دستیابی به تکنولوژی روز و توسعه پایدار در شان جمهوری اسلامی ایران و باالفعال نمودن پتانسیل‌های کشور در نظر گرفته شود. لزوماً سرعت عمل همراه دقت در تهیه و بررسی و تصویب اساسنامه با در نظر گرفتن تشکیلات سازمان جدیدالتاسیس می‌تواند با توجه به نزدیکی فصل بودجه سال ۱۳۸۴ و آغاز نظام برنامه‌ریزی برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، نقشی اساسی در توانمندسازی این حوزه و کاهش بحران‌های احتمالی داشته باشد.

منابع و مآخذ:

۱. اسماعیل نیل‌علی‌اصغر، عادل، افشین (دی و بهمن ۱۳۸۰) بررسی عملکرد شیلات در برنامه اول و دوم توسعه، مجله برنامه و بودجه، شماره ۶۹ - ۷۰.
۲. پوست لایحه بودجه سال ۱۳۸۳.
۳. پوست‌های قانون بودجه سال ۱۳۶۲ الی ۱۳۸۲.
۴. سالاری شهر بابکی، میرزا مهدی (۱۳۷۶) مجموعه کامل قوانین و مقررات شیلات و آبیان، انتشارات شرکت سهامی شیلات ایران - اداره حقوقی.
۵. سالاری شهر بابکی، میرزا مهدی (۱۳۷۹) قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران و آیین‌نامه اجرایی آن، انتشارات نوربخش.
۶. سالنامه آماری شیلات ایران ۱۳۸۱ - ۱۳۷۲ دفتر طرح و توسعه شیلات ایران.
۷. صورت‌های مالی سال ۱۳۷۸ الی ۱۳۸۲ شرکت سهامی شیلات ایران.
۸. کتاب سال ۱۳۸۰ تحقیقات شیلات (۱۳۸۲) مؤسسه تحقیقات شیلات ایران، وزارت جهاد کشاورزی.
۹. وثوق زمانی، ابوالفتح، شیلات و تحولات تاریخی و نقش اقتصادی آن، پایان نامه دوره دکتری اقتصاد دانشگاه تهران.